

Asia: VN/24520/2023

Uuden vammaispalvelulain soveltamisalan tarkentaminen

Lausunnonantajan lausunto

1. Lausunnonantajan organisaatio

Järjestö

2. Pidätkö hallituksen esitysluonnoksen 3 luvussa kerrottuja tavoitteita kannatettavina?

kyllä osin

Voit halutessasi esittää huomioita:

Yleinen huomautus

SOSTE ei voi yli 200 sosiaali- ja terveysjärjestön kattojärjestönä vastata yksiselitteisesti kyllä tai ei lausuntopyyntöön kysymyksiin. Toivomme, että jäsenjärjestöjemme esiin nostamat, eri vamma- ja potilasryhmiä koskevat erityiskysymykset ja huolenaiheet pystytään huomioimaan kattavasti lain jatkovalmistelussa ja toimeenpanossa.

Esitysluonnoksen tavoiteluku on ristiriitainen. Tavoitteista hyvinvointialueiden rahoituksen turvaaminen esitetyillä keinoilla vie pohjan vammaispalvelulainsäädännön varsinaisten tavoitteiden saavuttamiselta.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen ja palveluiden saatavuuden turvaaminen ovat kannatettavia. Ensisijaisen yleislainsäädännön ja toissijaisen erityislainsäädännön suhteen selkeyttäminen on tarpeen, jotta lakia sovellettaisiin yhdenmukaisesti ja ihmiset saisivat palveluita yhdenvertaisesti eri alueilla. Suhdetta selkeyttämällä olisi myös tärkeää ehkäistä ”putoamisia” eri lakien perusteella annettavien palveluiden väliin, jääminen vaille palveluita.

On myös tärkeää varmistaa, että erityispalveluiden saamisen ehtona on vain vammasta tai sairaudesta aiheutuva pitkäaikainen, yksilöllisesti arvioitava palvelutarve.

Lakiluonnoksen kolmas tavoite, turvata hyvinvointialueiden mahdollisuus rahoittaa uudistus ja turvata palvelujärjestelmän kestävyys, on tärkeä ja ymmärrettävä. Tämä tavoite näyttää kuitenkin luonnoksessa ensisijaiselta ja se estää mahdollisuuden saavuttaa kaksi tärkeintä tavoitetta: turvata vammaisten henkilöiden oikeudet ja palvelujen saatavuus. Esitys jättää liiksi tulkinnanvaraa hyvinvointialueille. Niiden määrärahat vaikuttavat vahvasti palveluiden myöntämiseen, jolloin palveluiden yhdenvertainen saaminen eri alueilla ei toteudu.

Kyseessä näyttää olevan ensisijaisesti säästöjä tavoitteleva esitys. Myös vaikutusten arvioinneissa ylikorostuvat taloudelliset vaikutukset. Tavoitteiden tulisi lähteä vammaisten henkilöiden tarpeista. Ne ovat jääneet sivurooliin. YK:n vammaissopimuksen toimeenpanoa ei tosiasiallisesti huomioida eikä yhdenvertaisuuslakiin viitata. Vammaisten henkilöiden itsenäisen elämän ja osallisuuden turvaaminen alistetaan säästötavoitteille ja palvelujärjestelmäkäytölle.

Lakiluonnoksen perustelujen mukaan "Vammaisen henkilön määritelmää esitetään yksinkertaistettavaksi siten, että sen kirjoitustapa vastaisi voimassa olevan vammaispalvelulain määritelmää." Luonnoksen määritelmä ei kuitenkaan vastaa voimassa olevan vammaispalvelulain määritelmää, koska siitä on poistettu kokonaan maininta esteistä osallistua yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Näiden esteiden poistamisen tulisi olla vammaispalvelulain ytimessä, mutta nyt se jää tyystin huomiotta.

Suomi on korostanut, että uusi vammaispalvelulaki on keskeinen väline toimeenpanna YK:n vammaissopimus. Esitys vesittää tämän tarkoituksen ja lupauksen.

3. Päästäänkö esitetyillä muutosehdotuksilla esityksen tavoitteisiin?

ei

Voit halutessasi esittää huomioita:

Muutoksilla ei päästä kaikkiin tavoitteisiin, koska ne ovat keskenään ristiriitaisia. On vaarana, että taloudelliset seikat ohjaavat hyvinvointialueita siirtämään vammaisia henkilöitä sosiaalihuolto- tai vanhuspalvelulain perusteella järjestettäviin palveluihin, vaikka niillä ei saavutettaisi vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta, itsenäistä elämää ja osallisuutta.

Uuden vammaispalvelulain yhtenä tavoitteena oli saada yhdenvertaisesti vammaispalveluiden piiriin henkilöitä, jotka ovat nyt väliinpuotoajia. Lakiluonnos herättää kuitenkin huolen väliinpuotoamistilanteiden jatkumisesta ja uusista väliinpuotoajaryhmistä soveltamisalasäännökseen

ehdotettujen muutosten vuoksi. Uusia välinpUTOajaryhmiä saattaisivat olla esimerkiksi ikääntyneet vammaiset tai ikääntyneinä vammautuvat henkilöt.

4. Ovatko ensisijaisen lainsäädännön mukaisten palvelujen ensisijaisuutta korostavat säännökset mielestänne kannatettavia? (Vammaispalvelulain 2 §)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Esityksessä yleislainsäädännön ensisijaisuutta korostetaan tavalla, joka vaarantaa vammaisten henkilöiden oikeuden välttämättömiin palveluihin. Esityksen mukaan palvelu tulee järjestää yleislain, kuten sosiaalihuolto- tai vanhuspalvelulain mukaisena, jos se on edes teoriassa mahdollista - järjestettävissä. Esityksessä luotetaan perusteettomasti hyvinvointialueiden järjestämisvastuuseen ensisijaisen lainsäädännön mukaisista palveluista. Niitä voitaisiin järjestää asiakkaan tarvetta vähemmän tai olla järjestämättä ollenkaan, jos esimerkiksi määrärahat ovat loppuneet.

Esityksen pohjalta voi nähdä todellisen uhan, että henkilö jää ilman myös sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita: Se, että hyvinvointialue ei järjestä palveluita yleislainsäädännön edellyttämässä laajuudessa, ei olisi peruste soveltaa erityislakia. Mistä henkilö sitten saisi apua? Tällaiset tilanteet ovat yhä todennäköisempiä hyvinvointialueiden kireän talouden, säästöpainneiden ja muun muassa tulossa olevien sosiaalihuollon 100 miljoonan leikkausten vuoksi. Myös sosiaali- ja terveysjärjestöjen 130 miljoonan rahoitusleikkaukset vaikeuttavat ihmisten tilanteita, kuten tuen ja neuvonnan saamista. Esityksessä ei juuri huomioida näitä leikkauksia, säästöpaineita eikä palveluiden saatavuuden ja laadun ongelmia.

Saatavuusongelmista todetaan, että ”julkisella palvelujärjestelmällä on koko Suomessa haasteita pystyä järjestämään palvelut lakien edellyttämällä tavalla.” Ongelmat kuitenkin sivuutetaan viittaamalla hyvinvointialuelain, sotejärjestämislain ja kuntalain säännöksiin asukkaiden tarpeiden mukaisesta järjestämisvastuusta. Saatavuusongelmien ”korjaamiseksi” todetaan, että ”jatkossa hyvinvointialueilla tulee kiinnittää enemmän huomiota mahdollisuuteen vastata henkilön tarpeisiin ensisijaisilla palveluilla”.

Esitys jättää liiaksi tilaa tulkinnoille. Siinä on myös perusteeton käsitys sosiaalihuolto- ja vanhuspalvelulain mukaisten palveluiden soveltuvuudesta ja riittävydestä vammaisille henkilöille. Ne eivät turvaa riittävästi itsenäistä elämää ja osallisuutta, ja ovat lähtökohtaisesti maksullisia. Tämä johtaa siihen, että vamman vuoksi välttämättömät palvelut, joihin tulisi olla subjektiivinen oikeus, voitaisiin järjestää osalle vammaisista henkilöistä määrärahasidonnaisina ja asiakkaalle maksullisina.

5. Onko elämänvaiheessa tavanomaisesta poikkeavaa tarvetta koskeva säännösehdotus mielestänne kannatettava? (Vammaispalvelulain 2 §)

ei

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

”Elämänvaihe” ja myös tavanomainen ja välttämätön ovat epätäsmällisiä käsitteitä. Elämänvaihe palauttaisi lakiin siitä poistetun ikääntymisrajauksen. Esityksessä arvioidaan, että soveltamisalan tarkennuksilla on vaikutusta lähinnä ikääntyneisiin. Esityksen pohjalta näyttää, että nimenomaan iäkkäitä vammaisia tai ikääntyneinä vammautuvia henkilöitä ohjattaisiin vammaispalvelulain mukaisten palveluiden ulkopuolelle.

Vammaispalvelulain tulisi turvata yksilölliseen tarpeeseen perustuvat palvelut, ei tuoda ikään tai elämänvaiheeseen liittyviä syrjiviä käytäntöjä lainsäädäntöön. Vammaispalvelulain tarkoitus on varmistaa vammaisten ihmisten osallisuus yhteiskunnassa iästä tai vammasta riippumatta. YK:n vammaisten oikeuksien sopimus ei tunne vammaisuuden ikääntymisrajausta.

Vammaispalvelulaki ei kosketa, eikä sen tule koskettaa kaikkia ikääntyneitä. Sen pitää kuitenkin koskea ikääntyneitä vammaisia yhdenvertaisesti muiden ikäryhmien kanssa. On vammaispalvelulain mukaisia palveluita, joita vammaiset ikääntyneet eivät voi saada minkään muun lainsäädännön perusteella.

6. Onko asiakkaan edun ja maksuttomuuden suhdetta koskeva tarkennus mielestänne kannatettava? (Sosiaalihuoltolain 4 §)

kyllä osin

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Erytispalveluiden saamisen ehtona tulee olla vain vammasta tai sairaudesta aiheutuva pitkäaikainen, yksilöllisesti arvioitava palvelutarve, ei esimerkiksi palveluiden maksuttomuus.

Ehdoton säännös sosiaalihuoltolaissa voi kuitenkin johtaa ihmisten kohtuuttomiin tilanteisiin, koska tiukassa taloustilanteessa hyvinvointialueiden intressissä on koota tuloja asiakasmaksuilla. Säännös, ettei asiakkaan edun arvioinnissa oteta huomioon palvelusta perittävää maksua, voisi johtaa siihen, että vammaisia henkilöitä ohjattaisiin maksullisiin palveluihin myös silloin, kun heidän tarpeisiinsa voitaisiin parhaiten vastata vammaispalvelulain mukaisilla maksuttomilla palveluilla.

Vammaispalveluilla on tarkoitus kompensoida vammaisen henkilön vamman tai pitkäaikaissairauden aiheuttamaa haittaa. Henkilön ei pidä itse joutua maksamaan haittansa kompensoimisesta. Edelleen tulisi olla mahdollista huomioida maksuttomuus, kun arvioidaan asiakkaan etua, etenkin kun kyseessä on vammasta aiheutuva, usein elämänmittainen palvelutarve, jonka vuoksi vammaisella henkilöllä ei välttämättä ole yhdenvertaisia mahdollisuuksia hankkia toimeentuloa.

7. Onko asiakasmaksulain säännöksiä täydentävä niin sanottu suojasäännös mielestänne kannatettava? (Vammaispalvelulain 2 §:n 4 ja 5 momentti)

kyllä

Voit halutessasi esittää huomioita tai lisätä muutosehdotuksen:

Säännöksen tausta-ajatus on kannatettava, mutta riittämätön ja liian tulkinnanvarainen turvaamaan sitä, että vammaisen henkilön perus- ja ihmisoikeudet ja yhdenvertainen osallistuminen yhteiskuntaan eivät vaarantuisi asiakasmaksujen vuoksi.

Luonnoksen perustelujen esimerkkien valossa suojasäännös näyttäisi keskittyvän henkilön toimeentulon tai elatusvelvollisuuden vaarantumiseen asiakasmaksun vuoksi, jolloin sen tuoma lisäarvo asiakasmaksulain 11 §:ään nähden jäisi jossain määrin epäselväksi ja potentiaalisesti hyvin rajalliseksi. Asiakasmaksujen vaikutuksia ja niiden alentamisen sekä perimättä jättämisen edellytyksiä pitäisi arvioida siltä kannalta, miten ne vaikuttaisivat vammaisen henkilön mahdollisuuksiin osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa yhteiskunnan toimintaan.

Sote-palvelujen maksuhojennukset toimivat nyt puutteellisesti: asiakkaat eivät tiedä maksujen alentamisen ja perimättä jättämisen mahdollisuuksista ja perimättä jättämisen hakuprosessit ovat raskaita. Lakiin olisi saatava viranomaiselle velvoite arvioida asiakasmaksun alentamisen ja perimättä jättämisen edellytykset automaattisesti eli ilman eri pyyntöä kaikissa päätöksissä.

8. Voit halutessasi esittää muita huomioita esityksestä:

SOSTE korostaa, että laissa tulee säilyttää hyväksytyin vammaispalvelulain 2 §: muotoilut:

Tätä lakia sovelletaan henkilöön (vammainen henkilö), jonka:

- 1) vamman tai sairauden aiheuttama fyysinen, kognitiivinen, psyykinen, sosiaalinen tai aisteihin liittyvä toimintarajoite on pitkäaikainen tai pysyvä;
- 2) vamma tai sairaus yhdessä yhteiskunnassa esiintyvien esteiden kanssa estää osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa; ja
- 3) itsenäisen elämän, osallisuuden tai yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää välttämättä tämän lain mukaisia palveluita.

Jos nämä muotoilut jätetään pois, vammaiset henkilöt tyypistetään hoivan ja huolenpidon kohteiksi. Todellisuudessa palveluiden on riitettävä ja oltava sopivia, jotta vammainen henkilö kykenee osallistumaan yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa. Niiden on tarjottava mahdollisuus itsenäiseen elämään, osallisuuteen ja yhdenvertaisuuden toteutumiseen.

Saarinen Erja
SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry